

Снегір'ова Валентина Василівна,
*кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник відділу
навчання мов національних меншин
та зарубіжної літератури
Інституту педагогіки НАПН України,
м. Київ*

КЛЮЧОВІ КОМПЕТЕНТНОСТІ І ЦІННОСТІ ТА ЇХ ВЗАЄМОДІЯ В ПРОЦЕСІ АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ (О. ПУШКІН. «МОЦАРТ І САЛЬЄРІ»)

Автор акцентує на поєднанні формування компетентностей і цінностей у роботі над текстом художнього твору.

Ключові слова: компетентності; цінності; література; художній текст; читання; навчальна діяльність.

Компетентнісний підхід нині є пріоритетним напрямом розвитку світової та вітчизняної освіти. Завдання його реалізації відображені в нормативних документах: Концепції нової української школи, Державному стандарті базової і повної загальної освіти, Критеріях оцінювання навчальних досягнень учнів, навчальних програмах з предметів освітньої галузі.

Компетентне ставлення особистості до життя означає її потребу в самопізнанні і самовдосконаленні, саморегулюванні в різних видах діяльності, уміння розв'язувати будь-які життєві проблеми. Відтак успішність людини складає її освіченість, культура, моральність, соціальна адаптація та творча самореалізація. Саме на формування цих якостей спрямований компетентнісний підхід у навчанні.

Таким чином, ключові компетентності – це ті, яких кожен потребує для особистої реалізації, розвитку, активної громадянської позиції, соціальної інклюзії та працевлаштування і які здатні забезпечити особисту реалізацію та життєвий успіх протягом усього життя [3, с. 10]. Згідно європейський погляду, вони поділяються на: ціннісно-сміслові, загальнокультурні, пізнавальні, комунікативні, інформаційні, моральні, соціальні (життєві) [1, с. 10].

Ціннісно-сміслові компетентності, як бачимо, стоять під номером 1 у списку найголовніших для європейців. Нова українська

школа також позначає їх пріоритетність у формуванні людської особистості: «ціннісні ставлення і судження <...> слугують базою для щасливого особистого життя та успішної взаємодії з суспільством»; підкреслює, що освітній процес охоплює навчання, виховання і розвиток і «орієнтуватиметься на загальнолюдські цінності, зокрема морально-етичні (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей), соціально-політичні (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довікля, повага до закону, солідарність, відповідальність) [3, с. 19].

Отже, освітнє середовище має вибудовуватись у такий спосіб, щоб учень опинявся в ситуаціях, які не лише сприяють становленню ключових компетентностей, а й плекають загальнолюдські цінності та ідеали.

Кожен шкільний предмет надає учням знання про світ, розставляє акценти на смислових та світоглядних аспектах, допомагає знайти ціннісні орієнтири. Особливе місце у цьому посідають предмети мовно-літературної галузі і, зокрема, література. Так, чільною у новій програмі «Російська мова та література.

Інтегрований курс» для 10-11 класів [2], поряд із літературною, читацькою та мовленнєвою, є ціннісно-світоглядна компетентність – «розуміння моральних цінностей, відображених в літературі, вміння висловлювати та обґрунтовувати своє ставлення до цих цінностей, відстоювати моральні позиції [4, с. 2].

Мета вчителя-словесника – забезпечити позитивну динаміку зростання учня як читача, його творчу самореалізацію у формуванні предметних і ключових компетентностей. Усе це можливо, якщо розробити дієву систему завдань до художнього тексту, яка допомогла б школяреві опанувати елементи аналізу та інтерпретації літературного твору, засвоїти алгоритми дослідницької та творчої роботи, норми комунікації, осмислити й гармонізувати свої навчальні дії, навчитися здійснювати їх корекцію і самоаналіз.

Продемонструємо це на прикладі аналізу маленької трагедії О. Пушкіна «Моцарт і Сальєрі» в 10 класі.

Сюжет «Моцарта і Сальєрі» частково має біографічну основу. Так, Моцарт і справді був немов якимсь дивом. Ще зовсім дитиною, у віці трьох-чотирьох років, він грав на клавесині й імпровізував, років зо три по тому став створювати сонати і симфонії, а в віці чотирнадцяти років вже диригував виконанням власної опери в

Мілані. Гастрольна поїздка Моцарта-батька з шестирічним сином Німеччиною, Францією, Голландією, Швейцарією супроводжувалася надзвичайними тріумфами. Рання і виняткова обдарованість хлопчика вражала сучасників. У Лондоні він став предметом наукових досліджень, а в Голландії, де під час постів музика суворо заборонялася, для нього було зроблено виняток, оскільки духовенство вважало, що він відзначений «божим перстом».

У 1824–1825 рр. у пресі широко поширилася звістка, що Сальєрі перед смертю зізнався в отруєнні ним Моцарта. Друзі Сальєрі виступили проти цього, як проти наклепу, вважаючи його зізнання результатом психічного розладу. У паперах Пушкіна збереглася нотатка, накидана ним на початку 30-х років: «В першу виставу «Дон Жуана», коли весь театр насолоджувався гармонією Моцарта, пролунав свист – усі оглянулися з обуренням, і знаменитий Сальєрі вийшов із зали –оскаженілий, змучений заздрістю. Сальєрі помер 8 років тому. Деякі німецькі журнали говорили, що на смертному одрі і зізнався він нібито в жадливому злочині – в отруєнні Моцарта. Заздрісник, який міг освістати «Дон Жуана», міг отруїти його творця».

Пушкін скористався фігурами двох композиторів-сучасників, щоб втілити в них образи, що тіснилися в його творчій уяві. Перша назва трагедії «Моцарт і Сальєрі» – «Заздрість», але Пушкін відмовився від такої «прямолинійної» назви; можливо, його більше цікавила особистість талановитого музиканта, а не характер бунтівного заздрісника.

Подана в підручнику історія створення маленької трагедії сприятиме активізації навчальної діяльності старшокласників, спонукатиме їх до читання художнього твору.

Завдання до художнього тексту є компетентнісно орієнтованими, оскільки активно формують навички самостійної дослідницької діяльності, розвивають критичне мислення, інформативно розширюють та системно організують освітній простір школяра. Рубрика «Читаємо, аналізуємо, інтерпретуємо» має в підручнику для 10 класу такий вигляд:

1. Перша сцена маленької трагедії «Моцарт і Сальєрі» починається розлогим монологом Сальєрі, який описує свій шлях до слави композитора. Яким був цей шлях? Чи щасливий Сальєрі? Про що він журиться?

2. Яке ставлення викликає Сальєрі у вас?

3. Як уже в першій сцені позначає Пушкін драматургічний конфлікт? Відповідаючи на це запитання, прокоментуйте перший монолог Сальєрі зі слів: «О небо!»

4. Відзначте, який настрій привносить в п'єсу випадкова поява Моцарта. Прокоментуйте його розмову із Сальєрі (сцена I). У чому відмінність між друзями? Яке різне ставлення до мистецтва вони демонструють?

5. Чому Сальєрі, незважаючи на свою приховану ворожість до Моцарта, не відмовляє собі в задоволенні слухати його музику?

6. У маленьких трагедіях Пушкіна мало дії, одні діалоги і монологи, драматично змістовні, напружені, сповнені пристрастю персонажів. Друзі щойно зустрілися, послухали музику, поділилися враженнями, і ось в душі Сальєрі визріла думка «зупинити» Моцарта. Якими «благими намірами» намагається виправдати Сальєрі задумане лиходійство? Прокоментуйте в зв'язку з цим першу частину його другого монологу (сцена I). Як Сальєрі викриває тут самого себе? Яку роль відіграють у цьому епітети *глуха слава, безкрилі бажання*? **Робота в групах**

7. Літературний критик В. Сахаров писав, що «знамениті монологи Сальєрі – це вже маленькі трагедії, їх можна розігрувати окремо». Душа Сальєрі розкривається повністю після того, як він зважився на злочин. Прочитайте другий монолог Сальєрі. Які справжні якості його особистості постають перед нами? Як читачеві стає більш зрозумілою причина задрості Сальєрі Моцарту? Поясніть у зв'язку з цим контекстуальне значення крилатих висловів *заповітний дар любові і чаша дружби*. **Робота в групах**

8. У другій сцені настрій дійових осіб маленької трагедії різко змінюється. Прокоментуйте його, звернувшись до тексту: чому спокійний Сальєрі? Чим стривожений Моцарт?

9. Зверніть увагу на діалоги і монологи п'єси – стрімкі, виразні, з притаманними їм красномовними судженнями, думками вголос. У них немає нічого зайвого або випадкового. Проаналізуйте діалог Моцарта і Сальєрі про Бомарше: чи випадково тут згадується про ремесло отруйника?

10. Поміркуйте, чому саме тут Моцарт виголошує знамениту репліку: *«А геній і лиходійство / Дві речі несумісні»?*

11. У трагедії велика роль музики, яка несподівано відкриває нові сфери в житті і душах дійових осіб. Так, слухаючи «Реквієм» отруєного ним Моцарта, Сальєрі плаче. Існують розбіжності кри-

тиків в інтерпретації цієї сцени: одні вважають, що Сальєрі плаче, оскільки як музикант розуміє, яку духовну працю, досвід і висоту творчої думки втілено в цьому геніальному творі; інші впевнені, що Сальєрі прикидається, і називають його сльози блюзнірством. Висловіть свою думку щодо цієї сцени, уважно перечитавши її.

Для дискусії

12. «Зупинивши» Моцарта і відновивши, як йому здавалося, справедливість, Сальєрі не знаходить спокою. Чому? Які нові сумніви крають його душу? Назвіть причину цих сумнівів.

13. «Трагедія Сальєрі не в самому його злочині, хоча вбивство генія невинуватиме і нескінченно збіднює світ, а в тому, що, здійснивши його, гордий композитор переходить від упевненості в своєму праві на вбивство до великих сумнівів у своєму музичному дарі і моральності. І породжує їх безтурботний Моцарт», – пише В. Сахаров. Чи згодні ви з думкою критика? Поміркуйте, чому О. Пушкін залишив фінал п'єси відкритим.

Представлені у завданнях читання і коментар ключових епізодів твору доповнюються у підручнику залученням його медійних версій – ілюстрацій, кіно, телебачення, музики тощо. Цьому слугує рубрика «Розширюємо культурний кругозір»:

Прочитайте текст. Як ви вважаєте, чому автори мюзиклу звернулися до образу Моцарта?

Історія взаємин Моцарта і Сальєрі давно привертає увагу кінематографістів. До цієї теми зверталися М. Швейцер у фільмі «Маленькі трагедії», М. Форман у фільмі «Амадей» (вісім премій «Оскар» в 1985 р.), сучасні режисери. Часом вона втілюється в досить оригінальних формах, наприклад, у формі мюзиклу.

Французький мюзикл «Моцарт» (його називають також рок-оперою), вважається одним з найуспішніших музичних проєктів 2009-2010 рр. Його продюсери вважають, що Моцарта, чия доля була сповнена злетів і падінь, можна по праву вважати справжньою рок-зіркою своєї епохи. Музику написали композитори Ж. П. Пило і О. Шультез. Головні ролі виконували Мікеланжело Локонте (Моцарт) і Флоран Мот (Сальєрі).

Цей спектакль подивилися не тільки у Франції, а й у Бельгії, Швейцарії, Україні, Японії та Кореї. «Моцарт» є першим мюзиклом, який зняли в 3D.

Читання та аналіз твору завершується виконанням домашнього завдання (на вибір).

1. Чимало рядків із творів Пушкіна стали крилатими. Створено навіть словники крилатих виразів Пушкіна. Складіть такий міні-словник за маленькою трагедією «Моцарт і Сальєрі».

2. Дайте розгорнуту усну відповідь на запитання: «Чи згодні ви з твердженням, що геній і лиходійство дві речі несумісні?».

3. Напишіть відгук про фільм про Моцарта і Сальєрі, який ви дивилися.

4. Послухайте «Серенаду № 13 соль-мажор» або «Маленьку нічну серенаду» Моцарта (за вибором) і напишіть про свої враження.

Організоване таким чином читання художнього тексту – це засіб залучення до духовних цінностей культури, засіб особистісного розвитку. У процесі читання учень уявляє обставини, в яких опинився герой, ідентифікує себе з цим героєм; думає, як би вчинив на його місці і відчуває сильні почуття, які збагачують його емоційний світ, спонукають замислитися над важливими світоглядними питаннями. Літературна лінія в програмі «Російська мова та література. Інтегрований курс» і в підготовлених експериментальних підручниках для 10-го та 11-го класів спрямована на формування в учнів таких ключових компетентностей: загальнокультурної літературної – сприйняття творів літератури як невід’ємної частини національної і світової культури, усвідомлення її специфіки як мистецтва слова; ціннісно-світоглядної – розуміння моральних цінностей, відображених в літературі; вміння висловлювати та обґрунтовувати своє ставлення до цих цінностей, відстоювати моральні позиції; читацької – здатності до творчого читання, освоєння художнього твору на особистісному рівні, вмінню вступати в діалог «автор – читач», перейматися думками і почуттями героїв, відзначати й оцінювати мову художніх творів; мовленнєвої компетентності – володіння основними видами мовленнєвої діяльності, здатність до створення власних висловлювань, літературних творчих робіт.

Список використаних джерел

1. Дмитренко К. А., Коновалова М. В., Семиволос О. П., Бекетова С. В. *Звичайні форми роботи – новий підхід: розвиваємо ключові компетентності* : метод. посіб. Харків : ВГ «Основа», 2018. 119 [1] с. : табл., схеми, рис. – (Серія «Нові формати освіти»).

2. Курач Л. І., Фідкевич О. Л., Снегір'ова, В. В. Програма інтегрованого курсу «Російська мова та література» для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою (рівень стандарту). *Все-світня література в сучасній школі*. 2018. № 7. С. 24–3.

3. *Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>

4. Снегірева В. В. Реалізація літературної лінії програми «Російська мова та література. Інтегрований курс» в підручнику для 10 класу : *Матеріали V Ювілейної Міжнародної науково-практичної конференції «Неперервна освіта нового сторіччя: досягнення та перспективи»* (16-17 трав. 2019 р., м. Запоріжжя).